

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ ТА ГІМНАЗІЙНОЇ ОСВІТИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ — ПОЧАТОК ХХ ст.)

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 2(21), с. 87–89

Проаналізовано і обгрунтовано головні тенденції становлення і розвитку початкової та гімназійної освіти Півдня України другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Акцентується увага на досвіді роботи гімназій м. Миколаєва.

Розглядуваний період другої половини ХІХ — початку ХХ ст. характеризується вагомим соціально-економічним розвитком України в цілому і південного її регіону зокрема. В цей період відбулося територіальне роз'єднання українських земель, завершилося формування української нації, ускладнилася соціальна структура та політизувалося суспільне життя.

Всі ці явища та процеси не могли не залишити помітний слід на розвитку культурної сфери. Поява альтернативних центрів влади (земств), гласність, правовий захист прав людини тощо суттєво змінили атмосферу в суспільстві, створили передумови для переходу до цивілізованих форм співжиття.

У культурній сфері позитивним зрушенням сприяли модернізація економіки та завершення промислового перевороту, які зміцнили матеріальну базу культури, стимулювали розвиток освіти та науки.

Цей період ознаменувався також освітньою реформою. Реформування загальноосвітньої школи завершилось у 1864 р. виходом двох основних документів: Статуту гімназій і прогімназій, яким запроваджувалися класичні та реальні гімназії, відкриті для всіх станів, і Положення про початкові народні училища. За Положенням училища передавалися до відання губернських і повітових училищних рад. Певні права щодо їх керівництва отримували земства, запроваджені у 1865 р. у Полтавській, Харківській і Чернігівській губерніях. Слід зазначити, що в цей період запроваджуються земства і в південному регіоні Украї-

ни: Херсонській (1865), Катеринославській і Таврійській (1866) губерніях; вони зробили вагомий внесок у розбудову початкової школи.

Саме завдяки активній діяльності земств почав розгортатися рух за відкриття нових неповних середніх і середніх загальноосвітніх шкіл, поліпшення їх роботи. Кожного року земства збільшують асигнування на школу, наприклад, з 1871 по 1895 р. земські асигнування збільшились у понад 6 разів. А Херсонське губернське земство взяло на себе третину всіх шкільних витрат.

Наприкінці ХІХ ст. в Україні налічувалося вже 16798 початкових шкіл: міністерських — 5495, земських — 3179, церковнопарафіяльних — 8061, інших відомств — 14, недільних — 49. Незважаючи на те, що кількість початкових шкіл порівняно з 1856 р. зросла у 12 разів, все ж задовольнити потреби народу в освіті вони не могли. Сотні населених пунктів України не мали взагалі ніякої школи. І навіть там, де початкові школи були, тисячам дітей відмовляли у прийомі через відсутність місць. Це було характерним і для Півдня України. Так, у Херсонській губернії в 1896 р. відмовлено 31 % дітей від загальної кількості бажаючих учитися. В цілому ж в Україні поза школою залишилося понад 70% дітей. Через це відсоток грамотних в українському суспільстві був на рубежі століть ще досить низьким — у різних губерніях України він коливався від 15,5 до 27,9 % (рівень грамотності в Російській імперії в цілому становив 21 % [1–3; 6; 7]).

Ще в більш занедбаному стані перебувала середня школа. Ось чому наступною ланкою, ство-

реною реформою 1869 р. системи освіти, були гімназії, які давали середню освіту. Вони поділялися на класичні та реальні. У класичних гімназіях перевага надавалася гуманітарним предметам, особливо грецькій і латинській мовам. У реальних гімназіях вивчалися насамперед предмети природничого циклу. Закінчення класичної гімназії давало право вступу без іспитів до університету, а реальної — лише до вищих технічних навчальних закладів. Унаслідок нової реорганізації, яка відбулася на початку 70-х років, класичні гімназії залишалися, а реальні гімназії стали училищами.

Слід зазначити, що гімназійна освіта Півдня України в кінці XIX — на початку XX ст. розвивалася успішно. Так, у м. Миколаєві, крім чоловічої Олександрівської гімназії, працювали: приватна чоловіча гімназія І. І. Березовського, приватна чоловіча гімназія Г. І. Веровського, приватна жіноча гімназія С. Г. Зинов'євої, приватна жіноча гімназія Куц, приватна жіноча прогімназія Р. С. Рабінович, Миколаївська Маріїнська перша жіноча гімназія, Миколаївська друга жіноча гімназія. У різні часи гімназії працювали в Очакові, Первомайську, Вознесенську та інших містах [4, 22–23], Миколаївська Олександрівська гімназія, відкрита 14 листопада 1862 р. за програмами реальних гімназій, у 1872 р. була реорганізована в класичну з підготовчим першим і другим класами, а з 1878 р. вона функціонувала вже в повному складі (вісім класів), мала також три відділення підготовчого класу.

Як свідчать матеріали ДАМО (довідна директора гімназії К. Л. Добрицького попечителю Одеського навчального округу), на початку 1907/08 навчального року у гімназії працював 21 викладач з 310 учнями (в цей час у гімназії було вісім основних класів з одним паралельним відділенням при IV класі).

Зауважимо, що всі гімназії мали повний і високопідготовлений педагогічний персонал. Достатньо сказати, що Капітон Львович Добрицький, який приступив до обов'язків директора Олександрівської гімназії з 1 липня 1907 р., проходив службу таким чином: після закінчення історико-філологічного факультету Імператорського Новоросійського університету в 1879 р. працював викладачем Болградської Імператора Олександра III гімназії по 20 серпня 1882 р. З 1 листопада 1886 р. — штатний чиновник, а з 1 лютого 1898 р. до липня 1907 р. — Правитель Канцелярії Попечителя Одеського навчального округу. Викладачі гімназії також мали відповідну фахову підготовку. Приватна гімназія С. Г. Зинов'євої мала трьох

віроучителів, 14 викладачів, 17 класних наглядачів.

Велику роботу для всіх середніх навчальних закладів м. Миколаєва здійснювали міська Дума, повітове земство, благодійні товариства та й самі батьки учнів, а для першої і другої жіночих гімназій — і попечительські ради. Так, почесним попечителем Миколаївської Маріїнської першої жіночої гімназії був віце-адмірал Олександр Іванович Мязговський, а педагогічну раду очолював Карл Миколайович Вірон. У цій гімназії працювало 10 викладачів, вісім з яких мали почесні звання. Постійно працювало 15 класних наглядачок, учительки рукоділля, танців і лікар-стоматолог.

Перша жіноча гімназія була відкрита ще 13 листопада 1869 р. по вул. Нікольській, 18 у двоповерховому кам'яному будинку, спеціально побудованому на кошти міста за проектом архітектора Е. А. Штукенберга, та у двох кам'яних флігелях, переданих їй морським відомством; працювала гімназія до 1918 р.

У м. Миколаєві у двоповерховому кам'яному будинку (по вулиці Адміральській, 20) 17 листопада 1864 р. була відкрита прогімназія — чотирикласний навчальний заклад. У 1898 р. прогімназія була перетворена в повну семикласну гімназію. Восьмий педагогічний клас відкрився у 1900 р. Гімназія працювала за програмами класичної. Крім начальниці Юлії Миколаївни Прокопович, у гімназії працювало 3 законоучителі, 18 учителів і 10 наглядачів.

Вагоме місце у навчальному процесі займало виховання загальної культури і вміння виконувати все, чим повинна жити і займатися високоосвічена жінка.

Після закінчення курсу навчання дівчата-вихованки одержували атестат зрілості.

Останній випуск гімназії відбувся у 1917 р. На її місці була відкрита Миколаївська друга трудова школа [2; 4].

Отже, на початку XX ст. Міністерством освіти вжито низку заходів, спрямованих на перебудову класичних гімназій з метою їх пристосування до соціально-економічних умов, обумовлених розвитком капіталізму. Зокрема, з 1901 р. було скасовано викладання у 1–2-х класах латинської, а у 3–4-х — грецької мов. У 1914 р. був прийнятий новий навчальний план гімназій, який свідчив про значне послаблення класицизму та формалізму освіти [5].

Дуже гостро було поставлено прогресивну вимогу безстановості вищої освіти, здобуто певних досягнень щодо надання права на вищу освіту

жінкам, розгорнуто діяльність на подальшу підготовку вчителів.

У 1909–1913 рр. засновуються педагогічні навчальні заклади. Крім Київського (1909 р.) та Вінницького (1912 р.), учительські інститути почали функціонувати й у південному регіоні України: Катеринославський (1910 р.) і Миколаївський (1913 р.) інститути.

Література

1. Бойко О. Д. Історія України: Посібник. — К.: Вид. центр "Академія", 2002. — 656 с.
2. ДАМО. — Ф. 115, оп. 1, спр. 1, 21, 32, 43.

3. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителів в Україні (XIX — перша третина XX ст.): Монографія. — К.: ІЗМН, 1998. — 328 с.

4. Освіта на Миколаївщині у XIX–XX століттях / Кер. авт. кол. І. Павлик. — Миколаїв: УДМТУ, 1997.

5. Педагогическая энциклопедия. — М.: Сов. энциклопедия, 1964. — Т. 4. — 831 с.

6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X — початок XX ст.): Нариси / Редкол.: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Каленіченко, С. У. Гончаренко та ін. — К.: Рад. шк., 1991. — 381 с.

7. Халамендик В. Д. Соціально-економічні передумови становлення та розвитку педагогічної освіти Півдня України другої половини XIX — початку XX ст. // Наукові праці: Наук.-метод. журн. — Вип. 7: Педагогічні науки. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002. — С. 123–134.

Початок XX ст. характеризується істотними реформами у сфері початкової освіти України. Метою проведених реформ стало забезпечення відповідності освітньої сфери соціально-економічним умовам, обумовленим розвитком капіталізму на території українських земель Російської імперії.

Начало XX в. характеризуется существенными реформами в сфере начального образования Украины. Целью проведенных реформ стало обеспечение соответствия образовательной сферы социально-экономическим условиям, обусловленным развитием капитализма на территории украинских земель Российской империи.

The beginning of XX century is characterized by the important reforms of an elementary education of Ukraine. The purpose of reforms was maintenance of conformity of educational sphere to the social and economic conditions caused by development of capitalism in territory of the Ukrainian lands of Russian empire.

Надійшла 24 лютого 2009 р.